

مبانی عرفان و حیانی

محمد جواد رودگر

www.ketab.ir

سازمان اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران

مبانی روش و جانی

محمّد حواد رودگر
عضو هیئت علمی، دانشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

ناشر: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

چاپ اول: ۱۳۹۷

شمارگان: ۳۰۰

قیمت: ۳۳۰۰۰ تومان

طراح جلد: سید ایمان نوری نجفی

چاپ و صحافی: هنگام

سرشناسه: رودگر کوهر، محمدجواد، ۱۳۴۲.

عنوان و نام پدیدآور: مبانی عرفان وحیانی / محمدجواد رودگر کوهر.

مشخصات نشر: تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۶.

مشخصات ظاهری: ۴۱۲ ص.

شابک: ۳-۴۱۳-۱۰۸-۶۰۰-۹۷۸

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.

یادداشت: کتابنامه. یادداشت: نمایه.

موضوع: عرفان.

موضوع: Mysticism.

موضوع: آداب طریقت.

موضوع: Customs of the order*.

شناسه افزوده: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۶ م ۲۸۶ / BP

رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۸۳

شماره کتابشناسی ملی: ۵۰۹۴۹۵۰

تقاطع بزرگراه شهید مدرس و خیابان شهید بهشتی، پلاک ۵۶

تلفن: ۸۸۵۰۵۴۰۲ - ۸۸۵۰۳۳۴۱

www.poiict.ir

همه حقوق محفوظ است

فهرست

۹	پیش‌گفتار
۱۳	مقدمه
۱۳	۱. موضوع و مسئله تحقیق
۱۵	۲. ضرورت تحقیق
۱۶	۲-۱. ضرورت علمی
۱۶	۲-۲. ضرورت عملی
۱۷	۳. اهداف
۲۰	۴. پیشینه، فرضیه و روش تحقیق
۲۲	۵. ساختار تحقیق
۲۳	۶. نوآوری‌ها و مزایای تحقیق
۲۵	فصل اول: در آمدی بر عرفان و حیانی
۲۷	گفتار اول: مفهوم‌شناسی
۲۷	۱-۱. مفهوم مبانی
۳۱	۱-۲. چیستی عرفان و حیانی
۳۴	۱-۳-۱. عرفان و عارف در معارف و حیانی
۳۶	۱-۳-۲. اطلاق عارف بر معصومین علیهم‌السلام
۳۹	۱-۳. تحلیلی بر تعاریف عرفان
۴۷	۱-۴. نسبت عرفان و حیانی و مصطلح
۴۹	۱-۵. توافق و تفارق عرفان و حیانی و مصطلح

گفتار دوم: اقسام عرفان و حیانی.....	۵۷
۲-۱. عرفان علمی.....	۵۸
۲-۲. عرفان عملی.....	۵۹
گفتار سوم: ظرفیت و امکان تولید عرفان و حیانی.....	۶۳
۳-۱. نمونه‌هایی از آیات و احادیث.....	۷۳
۳-۱-۱. آیات ناظر بر عرفان.....	۷۶
۳-۱-۲. احادیث ناظر بر عرفان.....	۸۰
۳-۲. سه نکته از عالمان معاصر.....	۸۸
جمع بندی فصل اول.....	۹۵
فصل دوم: مبانی تصدیقی عرفان و حیانی.....	۹۷
گفتار اول: مبانی هستی‌شناختی عرفان و حیانی.....	۱۰۱
۱-۱. توحید مبدی.....	۱۰۲
۱-۱-۱. معانی توحید.....	۱۰۷
۱-۱-۲. انواع توحید.....	۱۰۸
۱-۲. توحید عرفانی.....	۱۱۶
۱-۳. چینش نظام هستی.....	۱۳۲
۱-۳-۱. اسم مستأثر.....	۱۳۳
۱-۳-۱-۱. مفهوم‌شناسی.....	۱۳۳
۱-۳-۱-۲. اسم مستأثر و مقام ذات.....	۱۳۸
۱-۳-۱-۳. مفاتیح غیب.....	۱۴۰
۱-۴. تعین اول و دوم.....	۱۴۲
۱-۵. فیض اقدس و فیض مقدس.....	۱۵۱
۱-۶. بینونت وصفی خدا و خلق.....	۱۵۴
۱-۷. احاطه اطلاقی و معیت قیومی.....	۱۶۷
۱-۸. تناقض‌نمایی نزاهت و معیت خدا.....	۱۷۲
گفتار دوم: مبانی انسان‌شناختی عرفان و حیانی.....	۱۷۹
۲-۱. انسان کامل در عرفان و حیانی.....	۱۷۹
۲-۱-۱. نشان‌های انسان کامل.....	۱۸۳

۱۹۵.....	۲-۱-۱-۱. نشان‌های معرفتی- علمی
۱۹۷.....	۲-۱-۱-۲. نشان‌های معنویتی- عملی
۲۰۱.....	۲-۱-۱-۳. نشان‌های هدایتی- تربیتی
۲۰۲.....	۲-۱-۱-۴. نشان‌های عبودیتی
۲۰۳.....	۲-۱-۱-۵. نشان‌های رفتاری- عینی
۲۰۶.....	۲-۱-۱-۶. نشان‌های دین‌دارانه
۲۰۹.....	۲-۱-۱-۷. انسان کامل در عرفان مصطلح
۲۱۹.....	۲-۱-۱-۸. انسان کامل و حیانی با تبیین عرفانی
۲۱۹.....	۳-۱-۱. جامع ملک و ملکوت
۲۲۲.....	۲-۳-۱. بیگاه اسمای الهی
۲۲۸.....	۲-۳-۲. شئون انسان کامل
۲۴۲.....	۲-۳-۳. افتراق و اشتراق انسان کامل در عرفان و حیانی و مصطلح
۲۴۵.....	جمع‌بندی فصل دوم
۲۵۱.....	فصل سوم: مبانی تحلیلی عرفان و حیانی
۲۵۵.....	گفتار اول: مبانی معرفت‌شناختی عرفان و حیانی
۲۵۵.....	۳-۱-۱. ماهیت کشف و شهود
۲۵۷.....	۳-۱-۲. مفهوم‌شناسی کشف و شهود
۲۵۷.....	۳-۱-۱-۱. مفهوم‌شناسی لغوی
۲۵۹.....	۳-۱-۱-۲. مفهوم‌شناسی اصطلاحی
۲۶۵.....	۳-۱-۲. امکان کشف و شهود در قرآن و روایات
۲۶۷.....	۳-۱-۳. زمینه‌های کشف و شهود
۲۷۵.....	۳-۱-۴. راه حصول کشف و شهود
۲۸۰.....	۳-۱-۵. معرفت عرفانی در قرآن و روایات
۲۸۰.....	۳-۵-۱. معرفت عرفانی در قرآن
۲۹۱.....	۳-۵-۲. معرفت عرفانی در روایات
۲۹۹.....	۳-۵-۳. ماهیت تشکیکی کشف و شهود
۳۰۲.....	۳-۶-۱. تشکیک به لحاظ دریافت معارف
۳۰۲.....	۳-۶-۲. تشکیک به لحاظ صدق

۳-۶-۳.....	تشکیک به لحاظ متعلق	۳۰۳
۳۰۹.....	گفتار دوم: مبانی معنا- زبان شناختی عرفان و حیانی	۳۰۹
۳۰۹.....	۲-۱. تأویل طولی و عرضی.....	۳۰۹
۳۲۷.....	۲-۲. زبان قرآن و سنت.....	۳۲۷
۳۳۵.....	۲-۲-۱. انواع گزاره‌های قرآنی.....	۳۳۵
۳۳۵.....	۲-۲-۱-۱. گزاره‌های اخباری.....	۳۳۵
۳۳۷.....	۲-۲-۱-۲. گزاره‌های انشایی.....	۳۳۷
۳۳۷.....	۲-۲-۱-۳. گزاره‌های تمثیلی.....	۳۳۷
۳۳۸.....	۲-۳. زبان ترکیبی کتاب و سنت.....	۳۳۸
۳۴۳.....	جمع‌بندی فصل سوم.....	۳۴۳
۳۴۵.....	جمع‌بندی فصل چهارم: کبریا.....	۳۴۵
۳۵۱.....	کتابنامه.....	۳۵۱
۳۵۱.....	۱. فارسی.....	۳۵۱
۳۶۳.....	۲. عربی.....	۳۶۳
۳۶۹.....	فهرست آیات.....	۳۶۹
۳۷۹.....	فهرست روایات.....	۳۷۹
۳۹۱.....	فهرست اشعار.....	۳۹۱
۳۹۵.....	نمایه.....	۳۹۵
۴۰۳.....	نمایه موضوعی.....	۴۰۳

پیشگفتار

در پرتو روزی که بخت شگوهمند اسلامی ایران، بار دیگر دین و معرفت دینی به ویژه تالیفات عالی اسلامی، به عنوان فکر و فرهنگ مرقی و نجات بخش آدمی، در عرصه حیات انسان معاصر ظاهر شد. تجدید حیات تعالیم و حیانی و ارزش ذاتی اسلام از سویی سبب بیداری و خودباوری ملت های مسلمان و احیای روح ستیزی در آنان شد و از دیگر سو باعث نمایان تر شدن سست پایگی مسلک ها، مکاتب های بشری و نظام های مبتنی بر آنها گشت.

بایستگی تحقیقات دقیق و منسجم، نظریات پردازی و نوآوری درباره زیرساخت های اندیشه دینی و نظامات اجتماعی، به بر آن و ضرورت پرداخت علمی و روزآمد به حوادث واقعه فکری، به فراگیری شرایط کنونی و درخور این رستخیز عظیم و نیز لزوم آسیب شناسی در حوزه فرهنگ ملی و باورداشت های رایج دینی به منظور عرضه صحیح و دفاع معقول اندیشه دینی و زدودن پیرایه های موهوم و موهون از ساحت قدسی دین و تبیین ر عرضه صحیح و دفاع معقول از اندیشه دینی و صیانت از هویت فرهنگی و سلامت فکری اقشار تحصیل کرده و نسل جوان کشور، تأسیس نهاد علمی- پژوهشی و آموزشی، دانشگاهی و حوزوی محض و کارآمدی را فرض می نمود.

بر این اساس «پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی» به عنوان یک نهاد علمی- فکری، حسب الامر و بر اساس نظر رهبر فرهیخته انقلاب اسلامی

آیت الله العظمی خامنه‌ای (مدظله العالی) و با تلاش فراوان آیت الله علی اکبر رشاد در سال ۱۳۷۳ تأسیس شد.

این پژوهشگاه دارای شخصیتی حقوقی، مستقل و در حکم نهاد عمومی و غیردولتی و غیرانتفاعی است که در قالب چهار پژوهشکده حکمت و دین پژوهی، نظام‌های اسلامی، فرهنگ و مطالعات اجتماعی و دانشنامه‌نگاری دینی و همچنین مرکز پژوهش‌های جوان فعالیت می‌کند.

پژوهشکده حکمت و دین پژوهی که مشتمل بر شش گروه علمی با عنوان‌های «معرفت‌شناسی»، «مطالعات قرآن و حدیث»، «فلسفه»، «کلام»، «عرفان» و «فهم دین» است، به منظور تحقق هدف‌های زیر فعالیت می‌کند:

۱. بازپژوهی و ازپیرایی حکمت، کلام و معارف اسلامی؛
۲. تبیین و ساماندهی مباحث زیرساختی اندیشه دینی؛
۳. ایجاد بستر مناسب برای تعمق، پویایی و بالندگی اندیشه دینی؛
۴. پاسخ به شبهه‌های القائلین بوقوع عوارض عقاید و کلام اسلامی؛
۵. نقد مکتب‌ها و دیدگاه‌های معارض در حوزه زیرساخت‌های اندیشه دینی.

در راستای تحقق هدف‌های فوق، هر یک از گروه‌ها، پس از تهیه عنوان‌های مطالعاتی اساسی و اولویت‌گذاری و تهیه پیش‌طرح‌ها، متوسل به شورای علمی گروه، آن را به اعضای هیئت علمی خود یا محققان عرصه دین پژوهی واگذار نموده و با نظارت بر روند اجرای تحقیق و تأیید نهایی، برای دسترسی عموم دانش‌پژوهان حوزه دین پژوهی، آن را به چاپ و نشر می‌رسانند.

منطق حاکم بر کتاب مبانی عرفان و حیانی، منطق اکتشاف و تولید از منابع حیانی است، نه منطق استشهاد و تطبیق با منابع و حیانی تا فقط برون داد کشف و شهود عارفان را بر نصوص تطبیق داده و استشهاد به وحی انجام گیرد. توضیح اینکه، عرفان و حیانی، عرفانی بر ساخته از نصوص دینی و برخاسته از متن کتاب و سنت است که در رویارویی مستقیم با آموزه‌های و حیانی، استنباط و

استخراج می‌گردد؛ البته چنین منطقی به معنای نفی تراث عظیم و گرانسنگ عرفانی و ادبیات تولیدشده ساحت عرفان در بستر تاریخ - به‌خصوص ادبیات عرفانی عالمان ربانی و عارفان شیعی - نخواهد بود؛ بنابراین در کتاب حاضر گرچه منطق حاکم، منطق کشف و تولید معارف عرفانی (عرفان نظری) است، لیکن در توصیف و تبیین گزاره‌ها و آموزه‌های عرفانی از عرفان موجود و مصطلح نهایت استفاده شده است.

از آنجایی که توحید عرفانی در عرفان و حیانی از خلوص خاص و برهان ویژه‌ای بهره‌مند بوده و توحید وجودی - شهودی در این عرفان با عبارت توحید صمدی یا توحید قرآن، قابل بیان و تبیین می‌باشد، کتاب حاضر مسائل بنیادین عرفان نظری مثل توحید را در دو حوزه هستی‌شناسی و انسان‌شناسی عرفانی، تا آنجایی که ممکن بود، در بهترین وجه ممکن و برترین شرایط و کیفیت علمی معقول و ثابت، منزه از هر شرک، سطحی‌نگری، افراط‌گرایی و خرافات، مورد تحلیل و تعلیل داده است. در عرفان و حیانی، انسان کامل، محور عالم وجود و قطب هستی و واسطه یغی‌الهی در نظام تکوین و تشریع است، تا هرگونه تکامل و تعالی علمی و حلی انسان متکامل در ارتباط معنادار با انسان کامل مکمل باشد؛ بنابراین در مدل عرفان و حیانی، انسان کامل مکمل مرکز هدایت و هدیت حق سبحانه و وسیله رشد و تکامل انسان متکامل خواهد بود. ناگفته نماند مصداق انسان کامل عرفان و حیانی همان عظیم‌القدر و عزت‌پاکش هستند که از ولایت اطلاقی و کلی برخوردارند. انسان هستند که در ذیل و ظل حقیقت محمدی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم تفسیرپذیرند؛ همچنین این کتاب مباحث معرفت‌شناختی را در دو ساحت ماهیت و امکان کشف و شهود از منظر کتاب و سنت مورد بحث قرار داد. کتابی که بحث‌های تصدیقی و تحصیلی‌اش را با بحث از مبانی معنا و زبان‌شناسی عرفان و حیانی به پایان رساند.

تحقیق حاضر نتیجه تلاش علمی محقق ارجمند جناب حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر محمدجواد رودگر، عضو محترم هیئت علمی گروه عرفان

است. وی دارای تحصیلات حوزوی (دروس خارج) و دانشگاهی (دکتری عرفان اسلامی) بوده و در راستای عرفان اسلامی افزون بر مقالات علمی، بیش از ۳۵ اثر از ایشان، به صورت کتاب منتشر شده است که برخی از آنها عبارتند از: مطهری‌شناسی در سه دفتر (آفتاب احیاگران، فیلسوف فطرت و عرفان مطهر)؛ صحیفه عرفان در دوازده دفتر؛ سیر و سلوک در قرآن؛ عرفان و حیانی در اندیشه علامه طباطبایی؛ سر سلوک (شرح رساله الولایه میرزا احمد آشتیانی)؛ عرفان عاشورایی؛ عرفان زهرایی؛ رنگ عشق؛ همگرایی عقل و عشق در نهضت حسینی؛ سلوک و شهود از دیدگاه نهج البلاغه و...؛ توفیقات محقق فرهیخته را از خدای سبحان خواستاریم.

در پایان از اعضای محترم شورای علمی گروه عرفان و ارزیابان این تحقیق، حضرت آیت‌الله دکتر محمد عابدی و جناب حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر علی فضل‌ی و به‌ویژه دکترا محمد گرامی که با سعه صدر در تولید و بالندگی اثر تلاش کردند و سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی که مسئولیت آماده‌سازی، انتشار و توزیع این اثر را بر عهده دارد، قدردانی نموده و توفیقاتشان را از خدای سبحان خواستاریم و از اساتید و صاحب‌نظران درخواست می‌شود با ارسال نظرها و پیشنهادهای سازنده خویش ما را یاری کنند.

محمد رفان

پژوهشکده - کتاب دین پژوهی